

ŠTÚDIE

MARKOMANSKÉ VOJNY V ČESKEJ A SLOVENSKEJ ODBORNEJ LITERATÚRE

PAVOL VALACHOVIČ

VALACHOVIČ, P.: Marcomannic wars in Czech and Slovak literature. *Vojenská história*, 11, 3, 2007, pp. 3–15, Bratislava.

The author analyses the historical works of Czech and Slovak writers focused on the wars, he notices the level and the quality of performance of the topic as well as the overall contribution of each of these works, including a textbook, synthesis, studies, scientific and popularizing works. He points out the fact that, the most of the attention is drawn to three of Czech historians, Pavel Oliva *Pannonia and the beginnings of the Fall of Roman Empire* (1959), Oldřich Pelikán *Slovakia and Roman Empire* (1960), Josef Dobiáš *The history of Czechoslovak territories before the secession of the Slavs* (1964), as he considers them unchallenged for many particular reasons.

Military history. Slovakia and Moravia. Ancient history. Marcomannic wars.

Územie Slovenska a jeho obyvatelia sa v priebehu uplynulých stáročí či tisíc-ročí stali účastníkmi a miestom mnohých vojnových konfliktov a udalostí, ktoré mali niekedy regionálny, ale inokedy aj nadregionálny význam.

Jedným z takýchto vojenských konfliktov boli bezpochyby tzv. markomanské (alebo germánsko-sarmatské) vojny, ktoré sa odohrávali v druhej polovici 2. storočia n. l. Konflikt desiatok germánskych i negermánskych kmeňov na jednej strane a Rímskej ríše na druhej sa zapísal výrazne do dejín oboch strán a na dlhé obdobia ovplyvňoval ich politický i hospodársky vývoj. V konflikte síce Rímska ríša zvíťazila nad svojím súperom, ktorý stál na nižšom stupni spoločenského vývoja, ale v konečnom dôsledku mali tieto vojny vážne dôsledky pre víťaza, dokonca tak, že sa stali určitým medzníkom aj v jeho ďalšom politickom, sociálnom a hospodárskom vývoji.

Do určitej miery mali markomanské vojny isté sociálne a hospodárske dôsledky aj pre stranu, ktorá konflikt vyprovokovala a začala. Tieto udalosti totiž neboli výsledkom nejakej momentálne nepriaznivej situácie germánskych kmeňov a ich spojencov a susedov, ale boli výsledkom dlhšie pôsobiacich hospodárskych a sociálnych síl, ktoré sa odohrávali vnútri kmeňov žijúcich na hraniciach i vo vzdialenejších oblastiach za hranicami Rímskej ríše.

Pretože tieto udalosti sa odohrávali na hraniciach súčasného Česka a Slovenska a obyvatelia týchto území sa na nich veľmi aktívne podieľali, zaujímali a zaujímajú aj českých a slovenských odborníkov, ktorí hlbšie alebo povrchnejšie rekonštruovali a rekonštruujú túto dávnu minulosť. V nasledujúcich riadkoch by sme sa chceli zamerať na analýzu his-

torických diel, ktoré sa týmto udalostiam venovali a venujú, či už sú to všeobecnejšie prehľady v rámci všeobecného historického vývoja alebo v rámci sledovania vojenských dejín oboch našich území. Budú nás zaujímať i prípadné čiastkové štúdie, ktoré napísali odborníci oboch národných historiografií, pokiaľ prispeli k presnejšiemu a hlbšiemu poznaniu týchto prevratných historických udalostí.

Význam markomanských vojen nespočíva len vo vlastných vojenských udalostiach a konfliktoch, ktoré prebiehali v druhej polovici 2. stor. n. l., ale aj v tom, že rímski historici si v tejto súvislosti pozornejšie všimli územia a ich obyvateľov na stredodunajskej hranici Rímskej ríše, a tak nám zachovali kvantitatívne i kvalitatívne podstatne odlišnejšie informácie ako v iných historických obdobiach (či už markomanským vojnám predchádzali alebo nasledovali po nich). Odborníci, ktorí sa zaoberajú týmito udalosťami, majú aj výhodu, že okrem literárnych údajov majú k dispozícii aj bohatú škálu ďalších prameňov rôznej výpovednej hodnoty. Či už sú to epigrafické pamiatky, umelecké diela, čiže ikonografické pamiatky, numizmatické či archeologické nálezy. Tie všetky pri správnej analýze a vzájomnej kombinácii faktov, získaných z jednotlivých druhov prameňov, umožňujú presnejšie poznať, čo sa vlastne v danom období dialo, aké udalosti sa tu odohrávali, kto sa na týchto udalostiach podieľal. Okrem toho nám najmä literárne pramene umožňujú podrobnejšie poznať aj pohľad samotných Rimanov na rozhodujúce chvíle ich dejín, ich zmýšľanie a posudzovanie udalostí či ich vzťah k súperom.

To všetko zdôrazňuje význam markomanských vojen nielen ako určitých vojensko-politických udalostí, ale aj ako udalostí s vážnymi dôsledkami v sociálnej sfére, v zmenách vzájomných kontaktov dvoch rozdielnych civilizácií, ale napr. aj v oblasti vývoja súčasnej historiografie.

Ak nadviažeme na toto hodnotenie širokého významu markomanských vojen, tak môžeme hneď na úvod napísať, že sa to z väčšej časti nijako neodrazilo alebo neodráža v českej alebo slovenskej historiografii, až na výnimku osobností Pavla Olivu, Josefa Dobiáša, Oldřicha Pelikána či Títusa Kolníka. V ostatných prípadoch je česká i slovenská historiografia k markomanským vojnám priam macošská. K tomuto tvrdeniu nás oprávňuje analýza všeobecnejších prác českého a slovenského pôvodu o dejinách starovekého Ríma i špeciálnejších prác venovaných vojenským dejinám Československa či Slovenska.

Našu analýzu začneme pohľadom do učebníc alebo syntetických prác venovaných dejinám starovekého Ríma.

Učebnica dejín staroveku,¹ ktorá sa používala a ešte aj používa v našich vysokých školách, je v súvislosti s markomanskými vojnami pomerne podrobná. Uvádza základné údaje o vojnách, ich príčinách i priebehu. Čitateľ sa dozvie nielen o trenčianskom nápise, ale aj o ďalšom významnom prameni k dejinám vojen – o nápise z Alžírsku, ktorý je venovaný úradníckej kariére jednej z najvýznamnejších osobností markomanských vojen, veliteľa M. Valeria Maximiana. Popri filozofickom zameraní cisára Marka Aurelia sa spomína aj udalosť so „zázračným dažďom“ i cisárov zámer zriadiť nové dve provincie na dobytých územiach. Pri výklade o vojnách sa však dôraz kladie na zdôrazňovanie ťažkej hospodárskej situácie Rímskej ríše, na krízu v kolonátnych vzťahoch a na „povolávanie otrokov a príslušníkov nepacifikovaných kmeňov do rímskeho vojska“. Viac pozornosti sa venuje rímskej ofenzíve po

1 PEČÍRKA, J. a kol.: *Dejiny pravěku a starověku I. – II.* Praha SPN 1989 (3. vydanie). Príslušné pasáže sa nachádzajú v II. zväzku Hlava XVII. Kapitola 4: Markomanské války a první projevy krize říše. Marcus Aurelius a Commodus, s. 813-817. Autorom príslušnej kapitoly i celej časti o dejinách Ríma v období principátu je Jan Burian.

roku 176, spomína sa pobyt rímskeho vojska pri Trenčíne a napokon aj mier, ktorý uzavrel nástupca Marka Aurelia, jeho syn Commodus.

Výhodou Pečírkovvej učebnice je skutočnosť, že autori jednotlivých pasáží odkazujú na edíciu preložených literárnych a epigrafických prameňov k dejinám starovekého Grécka a Ríma,² takže čitateľ si môže rozšíriť svoje vedomosti čítaním niektorých antických prameňov v českom preklade. Konkrétne v tomto prípade nájde čitateľ pomerne súhrnný preklad úryvkov z diel rímskych historikov a nápisov, takže získa podrobnejší prehľad o priebehu vojen a udalostí na strednom Dunaji za vlády Marka Aurelia.³

V inej situácii sa ocitnú napr. študenti vysokých škôl, ktorí by chceli študovať dejiny Slovenska (a prípadne aj dejiny markomanských vojen) v rôznych syntetizujúcich prácach, predkladaných ako základné príručky dejín Slovenska (resp. bývalého Československa).

Prehľad o tom, ako boli spracované dejiny markomanských vojen v našich základných historických prácach, môžeme začať prvou marxistickou syntézou o dejinách Československa.⁴ Už koncepcia spracovať československé dejiny do roku 1848 v úvodnom zväzku poukazuje na to, že niektoré časti a obdobia dejín českého a slovenského národa, resp. dejín Čiech a Slovenska, museli byť silne limitované rozsahom, ktorý im bol vyhradený. Konkrétne rímskej dobe je síce venovaná III. kapitola⁵ v rozsahu šesť strán, ale celý text je vlastne propagandistickým výkladom teórie historického materializmu, pričom konkrétne o markomanských vojnách sa čitateľ nič nedozvie!

Podobná situácia sa opakovala aj pri spracovaní *Československej vlastivedy*,⁶ ktorej dva zväzky sa venovali dejinám. V tomto prípade bolo markomanským vojnám, alebo lepšie povedané obdobiu, do ktorého spadali markomanské vojny, venovaných 14 riadkov, v ktorých sa píše, že Rimania prekročili Dunaj a vstúpili na územie Slovenska. Spomína sa aj zámer cisára Marka Aurelia na vytvorenie dvoch nových provincií, ale predčasne zomrel (a preto sa tento zámer nerealizoval – nie je to uvedené, ale vyplýva to z formulácie textu). Ako jedna z najvýznamnejších udalostí markomanských vojen sa uvádza aj pobyt 855 rímskych vojakov pri Trenčíne a nápis, ktorý tam zanechali. Takisto sa spomína nápis, nájdený v Zane na území Alžírka. Na tento stručný historický výklad nadväzuje kapitola *Naše území ve svět-le archeologie*, v ktorej sa opisujú niektoré archeologické nálezy, ale už bez užšej súvislosti s markomanskými vojnami.

Pravdepodobne najslabšie a najchudobnejšie je spracovaný priebeh markomanských vojen spracovaný v inej akademickej syntéze *Přehled dějin Československa*⁷. Markomanským vojnám je tu venovaných dvanásť riadkov, čo samozrejme ovplyvnilo aj kvalitu informácií, ktoré môže záujemca a čitateľ o týchto udalostiach získať. V tejto syntéze sa asi najvypuklejšie prejavili koncepcie a tendencie vo výklade dejín spoločného česko-slovenského územia v československej marxistickej historiografii. Pokiaľ nešlo o nejaké významné dejinné udalosti, spojené s bojom vykorisťovaných tried, takéto historické udalosti a obdobia boli

2 PEČÍRKA, J. – NOVÁKOVÁ, J.: *Antika v dokumentech*. II. Řím. Praha 1961. Prepojenie odborného textu a príslušných prameňov oslabuje skutočnosť, že tento výber dokumentov je v našich knižniciach dnes už pomerne vzácny a čitateľ má k nemu sťažený prístup.

3 Markomanským vojnám sa venujú dokumenty č. 42- 443 na s. 572-590.

4 *Přehled československých dějin*. Díl I. Do roku 1848. Praha 1958.

5 Hlava III. Rozšíření výrobního hospodářství nevyvinuté rodové společnosti s otrokářskými prvky a formování jazykových skupin, zejména Slovanů. *Přehled československých dějin*, s. 25-30. Autorom tejto časti bol archeológ akademik Jaroslav Böhm.

6 *Československá vlastivěda*. Díl II. Dějiny. Svazek I. Praha 1963. Autorom príspevku bol opäť Jaroslav Böhm.

7 *Přehled dějin Československa I/1* [do r. 1526]. Praha : Academia 1980. Autorom I. hlavy, v ktorej sa nachádza aj text (s. 36) o markomanských vojnách, je akademik Bohuslav Chropovský.

odsúvané na vedľajšiu koľaj a takmer sa im nevenovala pozornosť. Takže nejaké kvalitnejšie informácie o udalostiach na strednom Dunaji v polovici 2. storočia n. l. by sme v tejto syntéze hľadali márne.

Ale ani v niektorých odbornejších prácach, pri ktorých by sme predpokladali, vzhľadom na charakter vojenských udalostí v 2. storočí n. l., že by im autori mohli venovať väčšiu pozornosť, sa nenašiel primeranejší priestor na priblíženie významných udalostí z dejín nášho územia v staroveku.

Dokonca v takej odbornej práci, ako sú *Vojenské dejiny Československa*⁸, sa venuje markomanským vojnám len niekoľko riadkov – presne štrnásť. Na takom malom priestore sa len spomína, že tieto vojny prepukli za Marka Aurelia, že Rimania po počiatkových neúspechoch zatlačili germánske kmene za Dunaj a že cisár Commodus s nimi uzavrel mier. Z lokalít sa spomína len Trenčín (Laugaricio). Čitateľ sa však nič nedozvie o význame týchto vojen, o ich priebehu a konkrétnych udalostiach. V nasledujúcich riadkoch sa ešte všeobecnejšie píše o výzbroji Germánov i Rimanov, ale aj to veľmi stručne. O vojenskej taktike Rimanov či barbarov, o spôsobe vedenia bojov sa čitateľ takisto nič nedozvie. Keď porovnáваме tieto časti s opisom vojenských dejín a konkrétnych udalostí v iných obdobiach (napr. už pre obdobie raného stredoveku, novoveku alebo najnovších dejín), vidíme značný nepomer v spracovaní udalostí z obdobia Rímskej ríše.

V poslednom desaťročí minulého storočia začali vychádzať samostatne spracované *Vojenské dejiny Slovenska*, pričom markomanské vojny sú chronologicky začlenené do prvého zväzku.⁹ Obdobiu rímskej prítomnosti v susedstve slovenského územia sú venované strany 49-53. Čitateľ sa z nich dozvie o existencii rímskych vazalských štátov (Marobudovo kráľovstvo v Čechách, Vanniovo kráľovstvo na Slovensku), o markomanských vojnách sú uvedené aspoň najzákladnejšie údaje: prepuknutie vojny, útok Longobardov a ďalších kmeňov, obliehanie Aquileie (v r. 169), od roku 172 presunutie bojov na sever od Dunaja, udalosť spojená so „zázračným dažďom“ a prítomnosť rímskeho vojska pri Trenčíne, dokumentovaná nápisom na trenčianskej skale. Hodnoteniu významu markomanských vojen sa však autor vyhol, prípadne ich ani nedáva do širších súvislostí s inými historickými udalosťami.

Z prameňov, ktoré sa týkajú markomanských vojen, sa spomína predovšetkým kapitola z diela Marka Aurelia *Hovory k sebe samému* a výjavy na stĺpe Marka Aurelia v Ríme. Okrem toho sa uvádza: „Pre seriózne vedecké skúmanie mal na znovuobjavení historickej a filozofickej autentickosti nápisu veľkú zásluhu Ludovít Stárek, trenčiansky regionálny historik 19. storočia. On sa ako prvý pokúsil aj o jeho historickú a obsahovú interpretáciu.“¹⁰

V tomto období už bol známy zborník k 1800. výročiu trenčianskeho nápisu,¹¹ v ktorom Helena Szászová publikovala štúdiu o objavení a objavovaní trenčianskeho nápisu a poukázala aj na to, aké „zásluhy“ mal L. Stárek o publikovanie nápisu.¹² Jeho tzv. interpretácia a publikovanie nápisu mali až taký dôsledok, že Theodor Mommsen, iniciátor vydávania základného súboru nápisov z celej Rímskej ríše (*Corpus inscriptionum Latinarum*) a zaklada-

8 *Vojenské dejiny Československa* (do roku 1526). I. díl. Praha 1985. Autorom príslušných častí na s. 32 je A. Romaňák.

9 *Vojenské dejiny Slovenska. I. Stručný náčrt do roku 1526*. Bratislava 1993. Ako autorský kolektív je uvedený B. Klein, A. Ruttkay a R. Marsina.

10 *Vojenské dejiny Slovenska*, s. 53.

11 Laugaricio. In: *Zborník historických štúdií k 1800. výročiu rímskeho nápisu v Trenčíne*. Trenčín 1980.

12 SZÁSZOVÁ, H.: *Trenčiansky rímsky nápis vo vedeckej a populárno-vedeckej literatúre*. Laugaricio, s. 13-25 (aj s bohatou bibliografiou). Okrem toho autorka publikovala už predtým štúdiu: K histórii rímskeho nápisu na trenčianskej skale. In: *Historické štúdie XX*, s. 5-25.

teľ modernej latinskej epigrafiky označil Stárkom publikovaný nápis za falzum a v podobe ako ho Stárek publikoval, viac-menej za nezmysel! Myslím si, že by sme si mali prestať idealizovať Stárkove zásluhy o trenčiansky nápis, pretože okrem toho, že ako farár ovládal základy latinčiny, nemal absolútne žiadne predpoklady pre „historickú a obsahovú interpretáciu“ tohto latinského nápisu a jeho pokus o interpretáciu nápisu zaviedol historiografiu, aspoň čo sa týka rímskej doby na Slovensku, do slepej uličky.

Prehľad opisu udalostí markomanských vojen v slovenských syntézach môžeme začať veľkou syntézou slovenských dejín, ktorá vyšla tesne po skončení druhej svetovej vojny.¹³ Slovenský historik František Bokes sa sústreďoval na dejiny Slovákov a až na druhom mieste na dejiny Slovenska. Nebol odborníkom na staroveké dejiny, nezaoberal sa problematikou Slovenska v dobe rímskej, a tak jeho stručný výklad obsahuje určité zjednodušenia a chyby, ktoré vtedajšiemu čitateľovi neposkytli adekvátny výklad o prelomových udalostiach na strednom Dunaji. Dokonca výklad o počiatočnom období markomanských vojen vyznieva chaoticky a s chronologickými chybami.

Kvalitnejší výklad o markomanských vojnách, ich príčinách, priebehu i o dôsledkoch obsahuje jednozväzková syntéza slovenských dejín, ktorá je o viac ako tridsať rokov mladšia.¹⁴ Hoci ani v tejto práci sa nenašlo priveľa priestoru (len dve strany) na podrobnejší rozbor markomanských vojen, zásluhou Titusa Kolníka, na Slovensku snáď najlepšieho znalca rímskej doby a autora mnohých prác venovaných tejto problematike, je priebeh markomanských vojen spracovaný v slovenskej historiografii dovedy najkvalitnejšie. Text je síce stručný, ale čitateľ z neho získa solídny prehľad o udalostiach za vlády Marka Aurelia, ktoré sa odohrávali na strednom Dunaji. Autor uvádza všetky dôležitejšie fakty a priebeh udalostí, na záver sa zamýšľa aj nad tým, aké mali markomanské vojny dôsledky pre obyvateľstvo žijúce vtedy na území Slovenska: „Priniesli im [germánym kmeňom] totiž významné zrýchlenie v poznávaní výdobytkov antickej civilizácie a súčasne im odhalili nielen slabiny, lež aj začiatok neodvratného úpadku impéria. ... Dôvernejšie zoznámenie sa Germánov s rímskym impériom a jeho kultúrou našli výrazný ohlas v myslení, kultúre, spôsobe života i v hospodárstve barbarských kmeňov.“¹⁵

Akademické *Dejiny Slovenska*¹⁶ z druhej polovice 80. rokov nie sú voči markomanským vojnám oveľa štedrejšie. V príslušnej kapitole je na deviatich stranách opísaný vývoj na Slovensku v 1. – 4. storočí n. l., z toho je markomanským vojnám venovaných dvadsaťosem riadkov. Opäť sa čitateľ dozvedá len najzákladnejšie údaje – že tieto vojny prepukli za vlády cisára Marka Aurelia a že Commodus s nimi uzavrel mier, že Rímania zatlačili svojich súperov za Dunaj, pričom boli rímske vojenské stanice deštruované, avšak boli obnovené, a tak sa Kvádi dokonca pomýšľali vystahovať sa z dosahu Rimanov a Marcus Aurelius mal v úmysle zriadiť novú provinciu. Vážnosť udalostí na strednom Dunaji autor znižuje zmienkou, že „prevaha Ríma bola taká jednoznačná, že cisár Marcus Aurelius sa popri vojenských starostiach mohol venovať i svojej záľube – filozofii“,¹⁷ čo nezodpovedá pravde. Dôvod, prečo sa Marcus Aurelius rozhodol začať písať svoje filozofické úvahy práve v čase svojho pobytu

13 BOKES, F.: *Dejiny Slovákov a Slovenska. Od najstarších čias až po prítomnosť. Slovenská vlastiveda IV. Dejiny.* Bratislava 1946. Na s. 22-23 sa nachádza kapitola *Slovensko v susedstve Rímskej ríše.*

14 *Slovensko. Dejiny.* Bratislava 1978. (2. prepracované vydanie). Príslušná kapitola o markomanských vojnách je na s. 130-131.

15 *Slovensko. Dejiny*, s. 131.

16 *Dejiny Slovenska I.* (do roku 1526). Bratislava VEDA 1986. Autorom kapitoly 2. Rímania a Germáni na území Slovenska (s. 50-59) je Bohuslav Chropovský.

17 *Dejiny Slovenska*, s. 54.

na strednom Dunaji, opisujú antickí autori v iných súvislostiach a určite to nebolo preto, že by „prevažila Ríma bola taká jednoznačná“.

Opäť sa čitateľ nedozvie nič bližšie o príčinách prepuknutia týchto vojen, o priebehu bojov, význame markomanských vojen, aký zohrali v dejinách Slovenska i Rímskeho impéria.

Podstatne odlišnejšia je situácia v syntézach všeobecných alebo českých dejín, ktoré vznikli v medzivojnovom i povojnovom období. Ako príklad môžeme uviesť rozsiahlu syntézu českých dejín Václava Novotného.¹⁸ V porovnaní s už spomenutými syntézami vojenských dejín, ktoré vznikli po druhej svetovej vojne, Václav Novotný venuje markomanským vojnám primeranú pozornosť. Nielenže podrobne informuje o hlavných udalostiach tohto konfliktu, ale cituje aj príslušné časti niektorých antických prameňov (napr. *Scriptores historiae Augustae*, *Cassius Dion*), odvoláva sa aj na numizmatické a archeologické pramene a vytvára tak ucelenejší pohľad o udalostiach na strednom Dunaji. Vzhľadom na to, že sa venuje českým dejinám, veľmi neprekračuje geografický rámec udalostí v súvislosti s českým územím, takže sa nezaobera podrobnejšie (alebo niekedy vôbec nie) udalosťami a dôsledkami markomanských vojen pre priestor Rímskej ríše a podunajských provincií východne od rieky Morava.

Po druhej svetovej vojne vznikli niektoré práce, ktorých témou bolo síce chronologicky iné obdobie, prípadne iná problematika dejín starovekého Ríma, ale ich autori sa venovali aj markomanským vojnám.

Pavel Oliva sledoval na bohatom literárnom, epigrafickom a archeologickom materiáli problémy počiatkov krízy Rímskej ríše a podunajských provincií.¹⁹ Markomanským vojnám venoval pomerne rozsiahlu piatu kapitolu. V jej úvode zdôrazňuje význam týchto vojen nielen pre podunajské provincie, ale aj pre celé Rímske impérium.²⁰ Zaoberá sa aj literatúrou o markomanských vojnách, uvádza najdôležitejšie základné práce, ktoré sa tejto problematike alebo niektorým jej problémom venovali, a upozornil aj na dovtedy nevyriešené problémy (napr. chronológia jednotlivých udalostí).

V nasledujúcom texte rozoberá priebeh markomanských vojen ako ho možno rekonštruovať na základe literárnych textov antických autorov alebo epigrafických a numizmatických prameňov a zamýšľal sa aj nad tým, prečo skončili vojny pre Rimanov neúspešne, čo bolo príčinou toho, že Marcus Aurelius nedokázal dokonca dotiahnuť boje na strednom Dunaji a prečo sa mu nepodarilo vytvoriť dve plánované provincie.

Veľkú pozornosť venoval aj otázke, prečo nástupca Marka Aurelia, jeho syn Commodus, pomerne rýchlo a neočakávane skončil vojnu a uzavrel so zadunajskými kmeňmi mier. Príčinou toho nebol Commodov nezaujem a nechota trpieť a znášať nie príliš priaznivé prírodné podmienky na severe ríše, ale bol to skôr objektívny stav vývoja rímskej i barbárskej spoločnosti.²¹

Obdobie po druhej svetovej vojne prinieslo oživenie archeologických výskumov na loka-

18 NOVOTNÝ, V.: *České dějiny*. Díl I. část: Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha. Praha 1912. Text o markomanských vojnách je na s. 106-132 a tvorí súčasť rozsiahlej kapitoly. Hlava III. Markomané a Kvádové, s. 54-155.

19 OLIVA, P.: *Pannonie a počátky krize Římského impéria*. Praha : Academia 1959.

20 „Zvláště významnou roli hrály tyto boje s „barbary“ a jejich důsledky v historii podunajských provincií, v neposlední řadě i v dějinách Pannonie.“ c. d. s. 194

21 „Udalosti, k nimž došlo na stření Dunaji za vlády Commodovy, svědčí tedy o tom, že v druhé polovině II. stol. n. l. dochází k vážným změnám ve vztahu Římanů k jeho podunajským sousedům. Markomanské války jsou neepochybně významným mezníkem v historii těchto vztahů.“ c. d. s. 239.

litách spojených s rímskou dobou, vydávanie prekladov diel antických autorov a vznik prác, ktoré oživilí záujem o rímsku dobu na Slovensku vo všeobecnosti.

V roku 1960 vyšla aj prvá monografia venovaná tejto problematike z pera Oldřicha Pelikána, odborníka v odbore klasickej archeológie a dejinách umenia, ale aj v klasickej filológii a v širšom zábere vo vedách o antickom staroveku.²² Základné, stredné i vysokoškolské vzdelanie získal v Brne, pôsobil na univerzitách v Olomouci, Bratislave (1954 – 1959), ale predovšetkým v Brne. Vzdelaním klasický filológ sa zameriaval na dejiny umenia a na klasickú archeológiu. Znalosť problematiky spomenutých odborov mu umožnila spracovať problematiku Slovenska v susedstve Rímskej ríše na základe komplexného využitia literárnych, epigrafických, archeologických, numizmatických a ikonografických prameňov v rozsahu, v akom to u nás dovtedy neexistovalo. Jeho dielo *Slovensko a Rímske impérium*²³ je skutočne prvou vedeckou monografiou o dejinách slovenského územia v prvých štyroch storočiach.

Vzdelanie klasického filóga umožnilo Oldřichovi Pelikánovi priniesť prvýkrát v slovenskom preklade (a v poznámkovom aparáte v gréckom alebo latinskom origináli) správy antických autorov (gréckych aj rímskych) o území na sever od Dunaja, resp. o udalostiach, ktoré sa odohrávali na strednom Dunaji. Bežný čitateľ bez prístupu k vedeckým edíciám textov, ktorý nemal klasické gymnaziálne vzdelanie, mal tak prvýkrát možnosť oboznámiť sa s textami Cassia Diona, Ammiana Marcellina, autorov známych ako *Scriptores historiae Augustae, Eutropia, Aurelia Victora*, ale aj so známejšími dielami Tacita či Velleia Patercula. Podobne Oldřich Pelikán publikoval texty a preklady nápisov z obdobia markomanských vojen, v osobitnej kapitole o archeologických nálezoch uvádza aj mince a ich vypovedacie možnosti k historickým udalostiam na strednom Dunaji.

Hoci sa Oldřich Pelikán vo svojom diele zaoberá celým obdobím rímskej doby na Slovensku, markomanským vojnám venuje takú pozornosť, akú im dovtedy v takom rozsahu v syntetickej podobe nevenoval nikto.²⁴ Neopisuje len priebeh vojen a výsledky jednotlivých etáp, ale v úvodnej časti rozoberá aj príčiny vojen, čo viedlo germánske kmene k útoku na rímske územie. Priebeh vojenských operácií dokumentuje slovami antických autorov alebo nápisov, svedectvom mincí a archeologického materiálu. V určitých prípadoch, keď existujú rôzne názory na niektoré problémy, uvereňuje aj názory odborníkov (historikov, archeológov), prípadne zverejňuje svoj osobný názor.

Súčastou publikácie je aj 65 ilustrácií s vyobrazeniami archeologických nálezov a lokalít, umeleckých diel, mincí či umeleckých diel. Z ilustrácií k markomanským vojnám sú dôležité predovšetkým vyobrazenia niektorých častí z reliéfu zo stĺpa Marka Aurelia, ktorý predstavuje jeden z najdôležitejších prameňov k tejto udalosti.

Oldřich Pelikán vychádzal vo svojej syntéze nielen z diel antických autorov a uvedených iných prameňov, ale aj z bohatej literatúry a významných štúdií, v ktorých rôzni autori podrobovali dôslednej analýze jednotlivé pramene. Významné miesto v poznaní markomanských vojen má aj český historik dejín staroveku Josef Dobiáš.

Josef Dobiáš vstúpil do diskusií o problematike markomanských vojen svojou štúdiou krátko po skončení prvej svetovej vojny v roku 1921, v ktorej analyzoval a interpretoval

22 K jeho osobnosti pozri HOŠEK, R.: Vzpomínka na docenta PhDr. Oldřicha Pelikána, DrSc. /1913 – 1987/. *Zprávy Jednoty klasických filologů* 30 – 31, 1988 – 1989, č. 1 – 3, s. 107-110.

23 PELIKÁN, O.: *Slovensko a rímske impérium*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1960. Edícia Malá výtvarná knižnica, zv. 15., 350 s.

24 Časť o markomanských vojnách je na s. 61-84.

trenčiansky nápis.²⁵ Vtedy už bol nápis známy vo vedeckej spoločnosti a vo všeobecnosti sa ním zaoberal aj nemecký historik a epigrafik Theodor Mommsen, ale Josef Dobiáš prvýkrát dôkladne analyzoval údaje obsiahnuté v nápise, predložil všetky možnosti riešenia problému jeho datovania a napokon sa priklonil k verzii, ktorá sa dodnes vo všeobecnosti prijíma, že totiž nápis vznikol v zime 179/180 n. l. počas pobytu rímskych vexilácií hlboko na území Kvádov.

Od tejto prvej štúdie sa Josef Dobiáš systematicky venoval problematike vzťahov a susedstva našich území (čiže územia súčasnej Českej republiky a Slovenskej republiky) a rímskeho územia. Za obdobie 45 rokov napísal asi 55 štúdií, ktoré sa venujú všetkým aspektom zložitých politických, vojenských, hospodárskych, kultúrnych i náboženských vzťahov dvoch rozdielnych politicko-sociálnych systémov. Svoje čiastkovo poznatky napokon Josef Dobiáš spracoval v rozsiahlej syntéze *Dějiny československého území před vystoupením Slovanů*,²⁶ ktorá je dodnes – spolu s prácou Oldřicha Pelikána – základným vedeckým dielom tejto problematiky.

V čiastkových štúdiách sa Josef Dobiáš venoval – okrem iných problémov zo všetkých štyroch storočí rímskej doby – problémom jednotlivých prameňov, ktoré môžu pomôcť osvetliť parciálne i všeobecné problémy markomanských vojen,²⁷ otázke archeologických prameňov pre poznanie vzťahov Rímskej ríše a zadunajských kmeňov,²⁸ problémy a možnosti využitia ikonografických prameňov k predmetu markomanských vojen v už spomínanej numizmatickej štúdiu a ďalšej samostatnej štúdiu.²⁹

Takisto sa vo viacerých štúdiách venoval chronologickým problémom a periodizácii markomanských vojen.³⁰

Josef Dobiáš prvýkrát synteticky zhrnul svoje poznatky o markomanských vojnách v kapitole *Antoninové* v prvom zväzku tzv. Melantrichových *Dejín lidstva*.³¹ Tento projekt prvýkrát v českej historiografii predstavil v ucelenej (hoci nedokončenej) podobe dejiny lidstva a pracovali na ňom najvýznamnejšie osobnosti medzivojnovej českej (príp. československej) historiografie.³² Josef Dobiáš na štyroch stranách podal pomerne dobrý výklad o príčinách, priebehu a skončení markomanských vojen, pričom v súlade s koncepciou Josefa Šustu výklad sprevádzali fotografie najvýznamnejších pamiatok, ktoré sa týkali markomanských vojen: portréty Marka Aurelia a Lucia Vera, výjav zo stĺpa Marka Aurelia v Rí-

25 DOBIÁŠ, J.: Dva příspěvky k topografii válek markomanských a kvádských. In: *Český časopis historický* 27, 1921, s. 135-156.

26 DOBIÁŠ, J.: *Dějiny československého území před vystoupením Slovanů*. Praha : Academia 1964. 474 s.

27 Napr. numizmatické a ikonografické pramene – Le monnayage de l'empereur Marc-Aurele et les bas-reliefs historiques contemporains. *Revue numismatique* IV. Ser. XXXV, 1932, s. 127-172; Ražby císaře Marka Aurelia s Merkurem a nápisem RELIG AUG. In: *Numismatický sborník* 7, 1962, s. 7-31.

28 Archeologické nálezy jako prameny pro dějiny styků Říma s územím dnešního Československa. *Obzor prehistorický* I, 1922, s. 65-90.

29 *Les problèmes chronologiques de la colonne de Marc Aurele a Rome. Charissteria Francisco Novotný oblata*. Brno 1962, s. 161-174.

30 *Expediitio Germanica secunda et tertia*. „Českou minulostí“. Práce věnované prof. Karlovy university Václ. Novotnému jeho žáky k šedesátým narozeninám. V Praze 1929, s. 13-36; K chronologii t. řeč. válek Markomanských. *Přátelé starožitností československých v Praze*. J. V. Šimákovi k 60. narozeninám. V Praze 1930, s. 21-38; La seconda spedizione germanica degli imperatori Marco e Commodo alla luce delle iscrizioni. *Atti del terzo Congresso internazionale di epigrafia greca e latina* (Roma 4 – 8 settembre 1957). Roma 1959, s. 3-14.

31 *Dějiny lidstva od pravěku k dnešku*. Svazek II. Římské imperium, jeho vznik a rozklad. Praha, Melantrich 1936. Část: Římské císařství. Kapitola Antoninové. Markomanským vojnám sú venované strany 302-305.

32 K problematike spracovania a vydania *Dejín lidstva* LACH, J.: *Josef Šusta a Dějiny lidstva*. Olomouc 2001. O práci na druhom zväzku predovšetkým s. 66-69.

me, fotografia trenčianskeho nápisu a napokon reliéf, na ktorom Marcus Aurelius prijíma na milosť porazených Germánov.

Je len samozrejmé, že neskôr po objavení Dobiášovu pozornosť zaujal aj nález nápisu z Diany veteranorum (Zana v Alžírsku), ktorý pomohol vyriešiť niektoré problémy čítania trenčianskeho nápisu. V troch štúdiách jednak priblížil českému a slovenskému záujemcovi alžírsky nápis, ale takisto na základe nových informácií znovu interpretoval vtedajšie udalosti, ktoré si vyžiadali prítomnosť rímskeho vojska pri dnešnom Trenčíne.³³

Dobiášovo úsilie o poznanie minulosti českého a slovenského územia v rímskej dobe vyústilo do už spomenutej rozsiahlej monografie *Dějiny československého území před vystoupením Slovanů*, v ktorej sleduje vývoj na našom území od keltského osídlenia až do doby sťahovania národov. Ako bolo jeho zvykom v celej monografii, výkladový text zaberá menší rozsah ako poznámkový aparát. V prípade markomanských vojen je pomer 27 strán výkladového textu a 50 strán poznámok. V poznámkovom aparáte totiž Josef Dobiáš zhrnul svoje celoživotné bádanie v danej problematike, diskutuje s názormi jednotlivých prameňov a autorov, vyvracia ich názory a prípadne presadzuje svoje hypotézy, názory a tvrdenia.

V hlavnom texte obyčajne len zhrnul základnú vývojovú líniu a svoj výklad prípadných politických, sociálnych a kultúrnych problémov.

Josef Dobiáš v niektorých prípadoch vystupoval príliš autoritatívne, názory svojich oponentov tvrdo vyvracal a dôrazne presadzoval svoje názory. Jeho niektoré postupy a používanie prameňov môže vysvetliť aj jeden malý detail: zatiaľ čo Oldřich Pelikán sa vo svojom výklade pridŕža všeobecnejšie prijímaného názoru, že jednotlivé scény reliéfu na stĺpe Marka Aurélia v Ríme, ktorý je jedným z hlavných prameňov markomanských vojen, zobrazujú udalosti viac-menej chronologicky,³⁴ Josef Dobiáš zastáva opačný názor, že scény nenasledujú chronologicky, ale že niektoré treba preradiť.³⁵ Je len samozrejmé, že na základe toho dospieva k odlišnejším čiastkovým názorom.

Výhodou Pavla Olivu, Oldřicha Pelikána i Josefa Dobiáša bola skutočnosť, že v ich osobách sa zlúčili osobnosti historikov dejín staroveku s klasickými filológmi a historikmi dejín umenia. Dôverne poznali pramenný materiál, dokázali s ním pracovať bez sprostredkovateľskej funkcie prekladov či parafráz pôvodných textov. Pri svojich bohatých znalostiach a štúdiu objavovali nové pramene alebo známe pramene dokázali tvorivo interpretovať, s novými pohľadmi, v nových súvislostiach. Preto ich práce patria k najzákladnejším prácam nielen v českej a slovenskej, ale aj európskej historiografii. S prácami Josefa Dobiáša, ktoré publikoval v rôznych jazykoch (francúzsky, taliansky), sa mohli oboznámiť aj historici iných krajín a dodnes tvoria súčasť vedeckého aparátu každého, kto sa tejto problematike venuje.

Esejistický a populárnejší charakter má práca Bohuslava Novotného,³⁶ v ktorej sa pokúsil čitateľovi priblížiť vývoj na Slovensku v prvých štyroch storočiach n. l. Osudy markomanských vojen sleduje na s. 25-40. Vývoj udalostí mapuje pomerne podrobne, s parafrázovaním textov antických autorov, len výnimočne cituje pôvodné pramene.³⁷ Oveľa väčšiu po-

33 Nový pramen k dejinám markomanských válek na našem území. In: *Archeologické rozhledy* 9, 1957, s. 523-534 a Nový nápis ze Zany (Diana Veteranorum) a římský nápis na skále trenčínské (CIL III 13 439 = Dessau, ILS 9122). In: *Listy filologické*, N. ř. 5, 1957, s. 179-196; A propos de l'inscription de M. Valerius Maximianus. *Li-byca* 5, 1957, s. 107-111.

34 PELIKÁN, O.: *Slovensko a Rímske impérium*, s. 32.

35 DOBIÁŠ, J.: *Dějiny československého území...*, s. 198-199.

36 NOVOTNÝ, B.: *Slovom a mečom*. Martin : Matica slovenská 1995. 154 s.

37 Napr. na s. 31 nápis na trenčianskej skale v latinčine i slovenskom preklade, na s. 32 publikuje grafické vyob-

zornosť venuje archeologickým nálezom, o ktoré sa opiera aj v nasledujúcich kapitolách, v ktorých sa snaží priblížiť materiálnu kultúru germánskych kmeňov sídliačich na území dnešného Slovenska.³⁸ Niektorým problémom rímskej doby na Slovensku sa totiž súhrnne venuje až v nasledujúcich kapitolách – napr. otázke rímskej hranice a stavieb, ktoré k nej patrili,³⁹ náboženskému životu, obchodu a dovozu vyspelých remeselných výrobkov z rímskych provincií na Slovensko a podobne.

Zásluhou Bohuslava Novotného je aj skutočnosť, že do slovenskej historickej literatúry o markomanských vojnách uviedol hypotézu rakúskeho bádateľa W. Jobsta, ktorý pri archeologických výskumoch v centre rímskych vojenských operácií na Dunaji v Carnunte v Jupiterovom chráme objavil fragmenty viacerých oltárov, z ktorých by mohlo vyplývať, že jedna z najznámejších udalostí vojen – tzv. „zázračný dážď“ – sa odohrala 11. júna 172.⁴⁰

Podobne popularizačný charakter má aj práca dvojice popredných bádateľov v dejinách staroveku Radislava Hoška a Václava Marka o Ríme za vlády Marka Aurelia.⁴¹ Autori približujú jednotlivé stránky každodenného života Rimanov (a celej ríše) v polovici 2. storočia n. l., pričom ich pozornosť sa sústreďuje na vládu Marca Aurelia. Hoci venujú pozornosť aj vojenskému životu (s. 179-205), o markomanských vojnách nenájdeme takmer zmienku. Kapitulu síce ilustrujú napr. obrázky zo stĺpa M. Aurelia v Ríme, vyobrazenia zbraní, ale o priebehu akcií alebo aspoň zmienku o tom, že za jeho vlády prebiehali markomanské vojny, tu nenájdeme. Na s. 192 sa spomína pobyt rímskych vojakov pri Trenčíne pod velením M. Valeria Maximiana a nasleduje aj prepis nápisu s jeho kariérou (*cursus honorum*), ale aký má tento nápis význam pre vojny alebo poznanie udalostí odohrávajúcich sa v strednej Európe, sa nepíše. Dokonca aj dátum objavenia nápisu v Diane veteranorum je uvedený mylne ako rok 1964 (namiesto správneho 1954).

V dňoch 23. – 26. novembra 1993 zorganizovali viaceré inštitúcie šieste sympóziu *Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauegebiet* k dejinám markomanských vojen. Organizátormi boli: Kommission für Frühmittelalterforschung der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Institut für Ur- und Frühgeschichte der Universität Wien a Archeologický ústav Akademie věd České republiky v Brne.

Zúčastnili sa na ňom historici, archeológovia, numizmatici z Dánska, Nemecka, Poľska, Českej republiky, Slovenska, Rumunska, Maďarska a Rakúska.

Šieste sympóziu sa konalo pod názvom *Markomanské vojny – príčiny a dôsledky*⁴² a bolo zamerané na problematiku markomanských vojen v čo najširšom rozsahu. Príspevky vyšli v zborníku, ktorý vydal Archeologický ústav Akademie věd České republiky v Brne pod rovnomeným názvom.

Obsah zborníka je rozdelený na tri časti:

- historické otázky obrazu Germánov u Rimanov, príčiny a chronológia markomanských vojen a historické pramene,
- druhý ťažiskový bod predstavovali archeologické otázky, sústredené v troch okruhoch:

razenie nápisu z Diany veteranorum a na s. 35 preklad nápisu podľa O. Pelikána.

38 Napr. v kapitole *Sokovia v boji* (s. 54-62) sa venuje vojenskému umeniu Rimanov a Germánov, v kapitole *Smrť a život* (s. 63-74) opisuje pohrebné zvyklosti na obidvoch stranách Dunaja, v kapitole *Hroby kráľovskej dynastie* (s. 75-82) zase bohaté nálezy z hrobov nájdených na území Slovenska.

39 Na s. 115-130 opisuje napr. aj jednotlivé najvýznamnejšie lokality – Gerulatu, Ižu – Leányvár, Stupavu, Bratislavu, Cífer-Pác či Milanovce.

40 NOVOTNÝ, B.: *Slovom a mečom*, s. 29.

41 HOŠEK, R. – MAREK, V.: *Řím Marka Aurelia*. Praha : Mladá fronta 1990.

42 *Markomannekriege: Ursachen und Wirkungen*. Brno 1994.

slobodná Germánia, noricko-panónsky limes a jeho predpolie, archeológia rímskych provincií,

– numizmatické otázky.

Jednotliví účastníci sympózia sa pokúsili priniesť nový materiál k dejinám markomanských vojen, prípadne prehodnotiť niektoré staršie nálezy, hypotézy a tvrdenia. Zo Slovenska sa na ňom zúčastnili viacerí odborníci, ktorí však vo väčšine prípadov priniesli len niektoré novšie dielčie nálezy, ktoré chronologicky spadajú do obdobia markomanských vojen, nikto sa nepokúsil o súvislejší a ucelenejší pohľad na problematiku markomanských vojen a ich význam pre dejiny dnešného územia Česka a Slovenska. Z metodologického hľadiska majú význam príspevky niektorých odborníkov, ktorí poukázali na skutočnosť, že súčasné možnosti archeológie sú pre osvetlenie problematiky veľmi obmedzené. Presnosť datovania jednotlivých archeologických nálezov presahuje dĺžku trvania markomanských vojen alebo i samotné nálezy možno datovať len orientačne do širšieho časového úseku.⁴³

Titus Kolník poukázal na to, že súčasná stratifikácia nálezov, množstvo doplňujúcich a rozširujúcich stupňov a medzistupňov základnej chronologickej Eggersovej schémy už nemôže pomôcť a pomáhať pri riešení základných problémov markomanských vojen. Preto sa pred archeológmi vynára jeden základný problém pre datovanie: buď Eggersov systém opraviť, zjemniť a modifikovať, alebo sa pokúsiť o úplne nový systém chronológie a periodizácie.⁴⁴

Ako ukázal prehľad, dodnes nemáme na Slovensku monografiu, ktorá by sa venovala markomanským vojnám v celom a ucelenom rozsahu a ktorá by zhodnotila túto dejinnú udalosť pre vývoj Rímskej ríše i územia Slovenska. Zaujímavosťou je skutočnosť, že takáto monografia neexistuje ani v susedných krajinách (aspoň pokiaľ poznáme dostupnú literatúru).

Pritom rozbor doterajšej českej a slovenskej literatúry ukazuje, že takúto monografickú prácu by slovenská odborná literatúra potrebovala nielen z hľadiska potrieb poznania všeobecného vývoja na Slovensku v minulosti, ale aj z hľadiska skúmania vojenských dejín, dejín literatúry, epigrafiky či numizmatiky.

Základné predpoklady pre takúto monografiu už existujú. Jednak to dokazuje doterajšie úsilie bádateľov, že slovenská (i česká) historiografia má predpoklady pre zvládnutie takejto úlohy, jednak sú na to vytvorené predpoklady z príbuzných vedných disciplín. Konkrétne máme na mysli publikovaný pramenný materiál rôzneho druhu.

Literárne a čiastočne numizmatické pramene k tejto problematike boli publikované pred desiatimi rokmi.⁴⁵ Základ pre túto edíciu predstavoval už spomínaný súbor antických prameňov,⁴⁶ jednak aj ďalšie práce pri prekladaní diel antických autorov. V tejto súvislosti treba spomenúť síce dnes už pomerne vzácnu bibliofíliu Daniela Škovieru, Miloslava Okála, Jany Rovenskej, Jána Žigu a vydavateľstva Tatran,⁴⁷ ale predovšetkým systematicky budovanú knižnicu prekladov diel antickej literatúry vo vydavateľstve Tatran, v ktorej vyšli diela gréc-

43 GODLOWSKI, K.: *Die Synchronisierung der Chronologie des germanischen Fundstoffes zur Zeit der Markomannenkriege. Markomannenkriege: Ursachen und Wirkungen*, s. 115-128, konkrétne 115; PIETA, K.: *Mittel- und Nordslowakei zur Zeit der Markomannenkriege. Markomannenkriege: Ursachen und Wirkungen*, s. 253-262, konkrétnejšie s. 255.

44 KOLNÍK, T.: *Die Markomannenkriege und die Chronologie der römischen Kaiserzeit. Markomannenkriege: Ursachen und Wirkungen*, s. 231-251, presnejšie s. 235.

45 *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. Zv. 1: Slovensko pred príchodom Slovanov*. Bratislava 1997.

46 Pozri pozn. č. 2.

47 *Slovensko na úsvite dejín*. Tatran MCMXLVII.

kych (predovšetkým Herodotos) a rímskych historikov (G. Iulius Caesar, Velleius Paterculus, Tacitus, Ammianus Marcellinus). Diela ďalších antických autorov, ktoré majú vzťah k problematike územia Česka a Slovenska v antike, vyšli v edícii prekladov Antická knihovna vo vydavateľstve Svoboda (napr. *Scriptores historiae Augustae* pod názvom *Portréty svetovládca, Aurelius Victor, Hérodianos*).

Takisto bola urobená základná vedecká práca pri vydávaní nápisov z územia Slovenska⁴⁸ a ich interpretácia. Problematike jednotlivých nápisov a ich významu pre dejiny markomanských vojen sa venovali už Josef Dobiáš a Oldřich Pelikán, z novších prác treba poukázať predovšetkým na štúdie Radoslava Hoška v spomenutej edícii prameňov z územia Slovenska, v ktorých využil epigrafický materiál zo slovenského územia pre bádanie vojenskej jednotky dislokovanej v Gerulate-Rusovciach.

Podobnú obrovskú prácu pri sprístupňovaní numizmatického materiálu a jeho vedeckého zhodnotenia urobili Vojtech Ondrouch, Eva Kolníková a Elena Minarovičová. Ich katalógy nálezov rímskych mincí na Slovensku, ale predovšetkým ich analýza a interpretácia, tvoria základ pre štúdium a využitie numizmatického materiálu pre dejiny markomanských vojen.⁴⁹ Ako ukázali štúdie Josefa Dobiáša, využitie numizmatických prameňov v tomto smere je veľmi prínosné jednak pre presnú chronológiu markomanských vojen, jednak pre presnejšie poznanie sociálnych, náboženských i politických dejín tohto obdobia. Aj novšie štúdie ukazujú, že numizmatický materiál sa dá využiť ešte v mnohých smeroch bádania,⁵⁰ ktoré sa dotýkajú aj markomanských vojen.

Ako ukázala prezentácia slovenských archeológov na spomenutej konferencii vo Viedni,⁵¹ ale i niektoré štúdie slovenských archeológov, v oblasti využitia archeologického materiálu pre poznanie priebehu markomanských vojen sú ešte veľké možnosti. Niektoré okolnosti však zatiaľ neumožňujú využiť tento materiál na spresnenie poznatkov o priebehu markomanských vojen, ku ktorým dospeli iné vedné disciplíny. Na druhej strane je archeologický materiál nenahraditeľným prameňom pre poznanie materiálnej kultúry a civilizácie kmeňov sídliacich na území Slovenska v 2. storočí n. l., ich náboženských predstáv, spôsobu života, ale aj používanej výzbroje.

Tento stručný prehľad chce poukázať na to, že slovenská (prípadne česká) historická veda má predpoklady na to, aby prispela k poznaniu jednej z významných etáp vývoja rímskej spoločnosti v 2. storočí n. l. i vývoja kmeňov, ktoré sídlili v susedstve Rímskej ríše. Ich vzájomné ovplyvňovanie sa, mierová koexistencia i vojenské udalosti, ktoré z ich susedstva

48 ČEŠKA, J. – HOŠEK, R.: *Inscriptiones Pannoniae Superioris in Slovacia Transdanubiana asservatae*. Spisy Univerzity J. E. Purkyně v Brne, č. 125. Brno 1967; HOŠEK, R.: *Tituli Latini Pannoniae Superioris annis 1967 – 1982 in Slovacia reperti*. Praha : Univerzita Karlova, 1985.

49 Z ich bohatej publikačnej činnosti v tejto oblasti treba spomenúť aspoň tieto práce: KOLNÍKOVÁ, E.: K interpretácii nálezov rímskych mincí na Slovensku. In: *Slovenská numizmatika* 2, 1972, s. 7-114. Ku konfrontácii nálezov mincí s výsledkami bádania o dobe rímskej na Slovensku; Význam rímskych mincí pre dejiny Slovenska v dobe Rímskej ríše. In: *Laugaricio. Zborník historických štúdií k 1800. výročiu rímskeho nápisu v Trenčíne*. Trenčín 1980, s. 89-108; Rímske mince na Slovensku. Bratislava 1980. MINAROVÍČOVÁ, E.: Rímske mince z okolia Leányváru (Mohaplova zbierka). In: *Zborník Slovenského národného múzea* 60, História 6, Bratislava 1970, s. 171-186; Rímske mince z okolia Leányváru (Korbulyho zbierka). In: *Slovenská numizmatika* 1, Bratislava 1970, s. 81-141; Zhodnotenie Korbulyho a Mohaplovej zbierky rímskych mincí z okolia Leányváru – Iže. In: *Zborník Slovenského národného múzea* 65, História 11, Bratislava 1971, s. 139-152; Náčrt bádania o rímskych minciach na Slovensku. In: *Slovenská numizmatika* IX, 1986, s. 39-56. ONDROUCH, V.: *Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku*. Bratislava 1964. 196 s. + 7 máp.

50 JANČO, M.: Konsekračné razby Marka Aurelia pre Lucia Vera a ich význam v rímskej štátnej propagande. In: *Slovenská numizmatika* 14, 1996, s. 12-16; TEN ISTÝ: Úloha averzu mincí Marka Aurelia v štátnej propagande. In: *Slovenská numizmatika* 15, 1998, s. 61-76.

51 Pozri pozn. č. 42.

vyplývali, môžu prispieť k ešte detailnejšiemu poznaniu minulosti na oboch stranách Dunaja.

P. VALACHOVIČ: MARKOMANNISCHE KRIEGE IN DER TSCHECHISCHEN UND SLOWAKISCHEN FACHLITERATUR. MILITÄRGESCHICHTE

Die markomannische Kriege aus der zweiten Hälfte des 2. Jahrhunderts gehören zweifelsohne zu den bedeutenden Ereignissen sowohl in der Geschichte des Römischen Imperiums als auch in der slowakischen Geschichte. Sie sind als Ergebnis der komplizierten wirtschaftlichen und sozialen Entwicklung sowohl der germanischen als auch anderen Stämmen, die nördlich von der Donau siedelten, zu betrachten. Ihre Auswirkung war auf dem politischen, wirtschaftlichen und sozialen Leben nicht nur der römischen Donauprovinzen, sondern des ganzen Reiches tief spürbar. Ihre Bedeutung unterstreicht auch die grosse Interesse, die die antischen Autoren gegenüber dem Krieg zeigten.

Trotz der Bedeutung, die diese Kriege für die Geschichte der Slowakei hatten, existiert bis heute keine Monographie weder in tschechischer noch in slowakischer Sprache, die sich diesen Kriegen aus allen Seiten widmen würde. Die tschechischen und slowakischen Lehrbücher und manche synthetischen Werke über tschechoslowakische, tschechische oder slowakische Geschichte bringen meistens nur Grundinformationen über die Kriege und ihren Verlauf bei. In partiellen Studien widmeten dem Thema vor allem Josef Dobiáš, O. Pelikán oder T. Kolník grössere Aufmerksamkeit. Diese Autoren und noch P. Oliva und B. Novotný fassten auch breiter orientierte Werke ab, in denen eine gerechte Aufmerksamkeit dem Verlauf der Ereignissen in dem 2. Jahrhundert widmeten. Militärgeschichte. Slowakei in der Zeit des Römischen Reiches, Römisches Reich in dem 2. Jahrhundert n.Ch.,